

СУТНІСТЬ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ

Анотація. У статті схарактеризовані загальні тенденції функціонування полікультурного виховання в Україні. Розглянуто різні підходи до визначення терміна «полікультурне виховання», які найпоширеніші у вітчизняній педагогічній літературі. Визначено фактори актуалізації проблеми полікультурного виховання в сучасному вітчизняному суспільстві.

Ключові слова. Полікультурність, полікультурна освіта, полікультурне виховання учнів, принцип культуровідповідності, поліетнічна освіта, інтеркультурна освіта.

В статті охарактеризовані общие тенденции функционирования поликультурного воспитания на Украине. Рассмотрены различные подходы к определению термина «поликультурное воспитание», которые наиболее распространены в отечественной педагогической литературе. Определены факторы актуализации проблемы поликультурного воспитания в современном отечественном обществе.

Ключевые слова. Поликультурность, поликультурное образование, поликультурное воспитание учащихся, принцип культуро-соответствия, полиетническое образование, интеркультурное образование.

The article described the general trends functioning multicultural education in Ukraine. The different approaches to the definition of the term "multicultural education" are most common in the national education literature. Factors updating problems of multicultural education in the modern domestic society.

Keywords: Multiculturalism, multicultural education, multicultural education students, the principle cultures -matching polyethnic education, intercultural education.

Постановка проблеми, аналіз актуальних досліджень. Становлення України як незалежної держави, входження її в європейську співдружність проходить на фоні глобалізації процесів економічного і політичного життя. Розширення комунікаційних систем, зріз міжнародної інтеграції вимагає розв'язання проблем, зокрема відповідальності за долі дітей у майбутньому. Наша держава представлена понад 120 національностями, а традиційний поділ на внутрішні і зовнішні реалії уже пережив себе. На початок 90 років минулого століття в Україні зросла кількість національних шкіл, які отримали можливість реалізовувати свої культурні проблеми. Прагнення до свободи вибору, зберігання народних традицій, історичної пам'яті не можуть базуватися на суспільній демагогії та самоізоляції. Названі питання можуть вирішуватися в освіті на рівні полікультурного виховання як

даність, що вимагає, згідно державних документів реалізації низки освітньо-виховних принципів етичної оптимізації взаємин, гармонійного світобачення, уваги до цінностей своєї та інших культур. Аналіз наукових джерел вітчизняної педагогіки засвідчує, що в теорії і практиці вищої освіти накопичено значний досвід, який може стати основою формування полікультурної компетентності майбутніх учителів та обґрунтуванні засади полікультурного виховання: розкрито зміст поняття полікультурності (Р. Антонюк, М. Денисенко, Г. Єлізарова, І. Макаренко, П. Сисоєв), полікультурного підходу в освіті (О. Ковальчук); визначено роль полікультурності у вихованні (І. Лощенова, Г. Розлуцька, І. Алексашенкова, Л. Данилова, В. Долженко, О. Щеглова), педагогічні передумови професійної підготовки вчителя для роботи в поліетнічному просторі (О. Дубасенюк); досліджуються дидактичні аспекти підготовки майбутнього вчителя до міжкультурної взаємодії (Н. Гальська, В. Сафонова), формування полікультурної компетентності у студентів (Л. Данилова, І. Соколова, О. Щеглова). Серед науковців, які зробили значний внесок у дослідження полікультурного виховання в Україні, варто виділити М. Драгоманова, В. Сухомлинського, Л. Виготського, С. Русову, С. Васильченка, Я. Чіпігу, Г. Ващенко, В. Бехтерева, П. Каптерева, В. Винниченка, Б. Грінченка, М. Грушевського, Г. Сковороду, А. Кримського, І. Огієнка, К. Ушинського та ін.

Питання полікультурного виховання також посідають ключові позиції в психолого-педагогічній науці.

Мета статті. Проаналізувати феномен полікультурного виховання, зокрема різні підходи до визначення цього терміна, фактори актуалізації проблеми полікультурного виховання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ідея «полікультурності» і полікультурної освіти - реальність не лише сучасної епохи, вона пов'язана з іменами багатьох видатних учених, педагогів, діячів культури минулого. Так, XVI ст. відомий чеський педагог Я.А. Коменський запропонував програму «Пампедія» — універсальне виховання всього людства, яка не залишається поза увагою й сьогодні (концепція мультиперспективної освіти). Ще стародавні греки під словом «пелія» розуміли

навчання і виховання, за допомогою яких людина стає культурною, а слово «пам» наділяли таким значенням, як «загальність». Я.А. Коменський вважав, що насамперед слід сприяти формуванню в дітей уміння поважати і любити людей, жити в мирі з іншими, виконувати взаємні обов'язки, презентувати соціокультурні зразки в поведінці [1].

У наукові думці тлумачення «полікультурна освіта» і «полікультурне виховання» вживаються як синонімічні, - так вважають українські та зарубіжні вчені. Серед українських науковців окремі аспекти полікультурної освіти досліджували В. Баркасі, М. Баяновська, Л. Голік, Т. Грабовська, І. Зязюн, В. Каврайський, М. Красовицький, О. Кузнецова, Г. Онкович, А. Подольський, О. Сухомлинська, І. Тараненко, Г. Філіпчук, Т. Башинська та інші [2, 10].

Питання полікультурного виховання є актуальними у філософії, етнопедагогіці, українознавстві. Так, філософсько-педагогічні теорії (Г. Ващенко, Г. Сковорода, А. Волошин, І. Огієнко, В. Сухомлинський та інші), що ґрунтуються на взаємозв'язку національного й загальнолюдського у формуванні гуманістичних цінностей особистості, сприяли розвитку педагогічної думки, визначенню альтернативних підходів до реформування школи та розумінню педагогічного процесу як засобу цілісного, гармонійного розвитку дитини.

В наукових диспутах нерідко термін «полікультурна освіта» інтерпретується розгалужено; це значення педагога відносять до складу виховної роботи; інколи термін «полікультурне виховання» використовується як самостійний напрям у педагогіці або вживається як «поліетнічна освіта», «інтеркультурна освіта»[3].

Починаючи з 80-х років минулого століття, найчастіше розшифруванням поняття «полікультурна освіта» займаються такі популярні зарубіжні педагогічні видання, як «Енциклопедія досліджень в галузі освіти» (TheEncyclopediaResearch), «Міжнародна енциклопедія освіти» (TheInternatsonalEncyclopediaofEdication). Для прикладу, в цій енциклопедії в 1977 р. було вміщено визначення поняття «полікультурна освіта», зокрема знаходимо таку думку: «організація і зміст педагогічного процесу, в якому подані дві або більше культури, що різняться за мовою, етнічною, національною або расовою ознаками» [1, 2].

Полікультурне виховання розглядає таку умову, власне з позицій пошуків українських ідеалів, уваги до загальнолюдських цінностей у працях Г.Ващенка, В.Винниченка, Б.Грінченка, М.Грушевського, М.Драгоманова, А.Кримського, І.Огієнка, К.Ушинського та ін. Загалом, можна сказати, що основним методичним підходом полікультурного виховання учнів у гімназіях України на початку ХХ століття була увага до усвідомлення неповторності всіх народів світу. В той же час на Україні постійно ведуться пошуки П. Блонського, С. Васильченка, Б.Грінченка, О. Духновича, П. Куліша, К. Ушинського, Я. Чепіги, які передбачають необхідність гармонійної єдності національного і загальнолюдського.

Дехто з учених ХІХ століття вважали, що виховання не може існувати поза контекстом культури, тож важливо зберегти культуру через виховання особистості, яка сприймає світові та вітчизняні цінності культури, включаючись в її подальший розвиток. Більшість учених виокремлювали принцип культуровідповідності, який був висвітлений також у працях М. Драгоманова, О. Духновича, М. Костомарова, М. Пирогова, К. Ушинського.

В Україні принцип культуровідповідності успішно був реалізований у Павлівській школі. Тут для 7-8-річних вихованців було створено кілька робочих кімнат, у яких учні займалися конструюванням, ліпили, вишивали, вивчали народну мудрість. Кожне завдання було розраховане не лише на точне виконання вказівок педагогів, а й на виявлення ініціативи і творчості. Високо оцінюючи театральну творчість молодшихшколярів, В.О. Сухомлинський писав: «Виховуючи дітей у початковій школі, я побачив у зображувальній діяльності й театралізації засоби, які розвивають творче мислення, уяву. Я твердо переконаний, що дитяча творчість є необхідною східинкою на шляху до логічного пізнання, не говорячи вже про те, що малювання допомагає розвивати естетичне бачення світу»[2].

Так, до принципу культуровідповідності у середній освіті зверталися педагоги школи Френч, всіляко заохочуючи вільне самовираження дітей через творчість. Вони зазначали: «Потрібно всіма засобами зберігати цю радість життя,... і з допомогою всіх вітрів сіяти цю радість усюди» [9, с.8]. Тут роль учителя цілком переглядається й

змінюється, разюче відрізняючись від ролі педагога у школі минулого: він - друг, наставник, помічник. Від дій учителя залежить технологія навчального процесу[2].

Принципи демократизації деякі українські вчені поєднували з принципом культуровідповідності, що визначало загальну доступність навчання і виховання для дітей різних національностей, віросповідань, які утверджували такий принцип у народних школах. К. Ушинський, О. Духнович, М. Ільмінський, М. Пирогов такий навчально-виховний процес називали ключовим.

Аналізуючи погляди К. Ушинського, В. Бехтерева, П. Каптерева встановлено, що навчальні програми в середній освіті у другій половині XIX – початку XX ст. спирались на засоби полікультурного виховання: обрядові пісні, загадки, прислів'я, приказки, замовлянь, казки, думи. Вихованці середнього віку працювали з хрестоматіями, у яких містилися поетичні та прозові твори, що висвітлювали історичні події, народні звичаї та традиції країни, мову якої вивчали, біографії видатних представників народу, особливості національного менталітету й навчали дітей на принципі діалогу поколінь.

У процесі виховання національної свідомості та почуття патріотизму через зміст навчальної дисципліни учнів народної школи навчали пізнавати світ інших народів, дбайливо ставитися до того, що створено іншими націями, але має значення для всього людства.

Важливими методами полікультурного виховання на уроках і в позаурочній діяльності вітчизняних гімназій другої половини XIX – початку XX ст. були читання, переклад, складання плану, переказ, заучування, декламування, драматизація, розповідь, бесіда, переконування, диспут; написання творів, рефератів, доповідей, відгуків, організація літературних і музичних вечорів, екскурсій, зарубіжних подорожей, відвідування театрів, участь у гімназійних творчих акторських та музичних групах, постановка спектаклів тощо, що реалізовувалось на принципі діалогу культур.

До питань полікультурної освіти звертається М. Бахтін, який осмислює її на рівні діалогу культур. Цей діалог вимагає самовизначення за принципом рівності національних цінностей [7]. Концепція діалогу культур, зокрема виховання в душі протидії конфліктів, як інтеграції демократизму в культурно-освітньому просторі, має місце в поглядах деяких зарубіжних та вітчизняних педагогів і культурологів

В. Сухомлинського, О. Амонашвілі, Н. Шубіної, Т. Башинської, Н. Масюкової, В. Біблер, Л. Бахтіной, М. Бубер, А. Шафрікової, Т. Менської). Названі вчені визначають у діалоги культур як умови життєтворчості.

У ХХ столітті з'являється ідея про створення професійної організації, яка б займалась проблемою полікультурної освіти, на основі утвердження принципу культуровідповідності. Згодом ця ідея була реалізована з утворенням Національної Асоціації Полікультурної Освіти (National Association for Multicultural Education). Таким чином поняття «полікультурна освіта» набрало чинності в американській педагогіці. Починаючи з 90-х років минулого століття, воно заповнило педагогічну літературу багатьох країн, в тому числі і в Україні [1]. Від 90-х років проблема полікультурного виховання учнів прив'язується до діяльності самосвідомого вчителя.

Ідеї полікультурного виховання учнів другої половини ХІХ – на початку ХХ ст. не втратили своєї актуальності на сучасному етапі розвитку педагогічної науки. Вони реалізуються в поглядах прогресивних учених, актуалізують необхідність розуміння своєї національної належності й потреби глибокого вивчення національних традицій, рис національного характеру. Сучасність акцентує увагу на важливості міжкультурного діалогу, що відбувається за умови взаємодії представників двох або більше національностей на засадах толерантності, чуйності, поваги та щирості, спираючись на ідеї педагогів: В. Антоновича, П. Блонського, М. Бунакова, М. Весселя, В. Водовозова, М. Драгоманова, П. Каптерева, С. Русової, К. Ушинського. Питання реалізації полікультурного виховання учнів вони розглядали через принцип культуровідповідності та діалогу культури поколінь на рівні як процесу становлення всебічно розвиненої, гуманної, самодостатньої особистості, котра володіє знаннями про інші культури, усвідомлення важливості національного у традиціях сучасного життя.

У 20-30 рр. ХХ ст. вітчизняні педагоги широко використовували досвід зарубіжних країн. Що дозволяло розвивати національну культуру в синтезі з представниками інших національностей як уваги до сукупності педагогічного досвіду.

За період радянської влади питання полікультурного виховання реалізовувались через функцію інтернаціонального і національного виховання. Інтернаціональне як полікультурне виховання передбачало формування почуттів солідарності і взаєморозуміння між народами.

Деякі напрями єдності і національного, і міжнаціонального були реалізовані в 1994 році. У період становлення України як незалежної держави було зазначено, що ключовою ознакою національного виховання є отримання соціального досвіду, головною метою якого є міжнаціональні позитивні стосунки [10].

Аналіз законодавчої бази України також наголошує на освітніх правах національних меншин, з одночасним почуттям власної гідності, гуманного світовідчуття. Питання виховання національної самоповаги як основи полікультурного виховання, були актуальними у поглядах кращих представників національної педагогіки [6, с.13]. Відповідно до проведеного аналізу сучасної наукової літератури щодо бачення сутності терміна (Е.Ананьїн, Т.Башинська, І.Васютенко, О.Ковальчук, Ю. Сива, І.Шоруба), «полікультурне виховання» визначаємо узагальнені й найбільш дотичніші до актуальності в сьогоденні тлумачення цього терміна, що мають найактуальніші підходи до теорії формування позитивного ставлення учня до культурних цінностей, зокрема мистецтва різних народів. Внаслідок визначення спільного у різних поглядах виділяємо таке:

а) полікультурна освіта – це напрям національного виховання, що забезпечує засвоєння зразків і цінностей культурно-історичного й міжнаціонального досвіду різних країн і народів;

б) полікультурне виховання – це виявлення ідей ціннісно-орієнтаційної схильності до міжкультурної комунікації, а також розвитку толерантності до культур інших народів та соціальних груп;

в) полікультурне виховання як презентація гідного, гуманістичного вияву активної життєздатної позиції при збереженні власної культурної ідентичності, що реалізується на діяльнісному підході з опорою на різноманітні форми та засоби виховної взаємодії в навчальних закладах [4; 5; 8; 11; 12].

Порівнюючи ці концепції з визначеннями Л. Супрункової, необхідно звернутись до основних їхніх характеристик. Виявлення Л. Супрунковою принципу ціннісно-орієнтаційної схильності до міжкультурної комунікації, а також розвитку толерантності до культур інших народів та соціальних груп як презентація активної життєздатної позиції при збереженні власної культурної ідентичності, характеристика сутності поняття «полікультурного виховання» базується на принципах комунікації та толерантності, активної життєздатної позиції і збереження національної ідентичності. Якщо бачення поняття «полікультурного виховання» Л. Супрункової порівняти з характеристикою структурних компонентів, то тлумачення нею поняття «полікультурне виховання» відповідатиме завданням сьогодення.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Аналіз представлених нами провідних концептуальних ідей полікультурної освіти показує, що вони змістовно доповнюють один одного, можуть розглядатися як чинники навчання на різних етапах реалізації полікультурної освіти.

Таким чином, ключові вітчизняні концепції полікультурного виховання реалізується через такі основні принципи: соціального партнерства, оптимізму стосунків, вибору особистісної стратегії етики життя, солідарного виховання, уваги до цінностей інших культур, принципу плюралізму й розвитку демократичного суспільства, уваги до конкретних культурних цінностей, гармонійного світобачення, принципу життєтворчості. Аналіз теоретичної літератури показує, що метою полікультурного виховання є не тільки отримання знань, що звичайно є частиною педагогічних зусиль, а й забезпечення соціально-національної ідентифікації особистості.

Подальшого дослідження потребує питання виховання полікультурних умінь: етноспецифічних, полікультурних, інформаційних. Враховуючи розглянуті вище зазначені праці і погляди вчених, можна наголосити, що для успішного полікультурного виховання необхідні не лише теоретичні знання, а й практичні вміння та навички. Так, до питань полікультурного виховання мають входити вміння: етноспецифічні (володіння рідною мовою, дотримання звичаїв, традицій, виконання обрядів, танців, співів, володіння традиційними ремеслами тощо),

полікультурні (вербальна та невербальна комунікації), інформаційні (уміння здійснювати пошук полікультурної інформації, використовуючи для цього різні джерела, енциклопедичні та періодичні видання, Internet тощо).

Література:

1. Ананьян Е. Генезис становлення і розвитку ідей полікультурної освіти / Е.Ананьян // Рідна школа. – 2006. – № 2. – С. 12–14.
2. Башинська Г. Проблема розвивального навчально-виховного середовища в контексті “діалогу культур”/Г.Башинська// Рідна школа: Науково-педагогічний журнал. - К. :Деміур, 2006. - N 11. - С. 14-18.
3. Васютенко І.В. Современные проблемы поликультурного образования. Образование в эпоху перемен. Сборник научных трудов. Выпуск 2 / [отв.ред. А.А. Макареня, Н.Н. Суртаева, С.В. Кривых]. – СПб.: ГНУИОВ РАО, 2006. – 143 с
4. Выготский Л. С. Проблема обучения и умственного развития в школьном возрасте / Л. С. Выготский // Избранные психологические исследования. Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка / под ред. со вступ. ст. с. 4-36. А. Н. Леонтьев и А. Р. Лурия - М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 519 с.
5. Ковальчук О.С. Полікультурний підхід у сучасній шкільній освіті Росії: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Ін-т педагогіки АПН України. — К., 2003. — 189 с.
6. Межуев В.М. Идея культуры. Очерки по философии культуры /Межуев В.М.// Вопросы философии.-2007.-№8.С.174-180.
7. Методологічні підходи до означення суті, змісту та основних напрямів полікультурної освіти: [Електронний ресурс] / Ю. В. Сива // Вісник Черкаського університету. - Випуск 121. - Серія: Педагогічні науки. - Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. - С. 122-126. - Режим доступу до журн.: http://www.upe.edu.ua/portal/50c_Оиш/УсЪа/ N121,'N121 p 122-126.p<iJ

8. Сива Ю. В. Аналіз основних підходів та провідних концептуальних ідей до визначення суті полікультурної освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knowledge.allbest.ru/pedagogics/2c0b65635a2ac68b4c43a89521216c27_0.html.
9. Чуприкова Н.И. Принцип дифференциации когнитивных структур в умственном развитии, обучение и интеллект. /Н.И. Чуприкова// Вопросы психологии-1990-№5, с. 31-39.
10. Шоруба І.М. Проблеми полікультурного виховання старшокласників у процесі вивчення географічних курсів /І.М. Шоруба// Студентський науковий вісник.: [зб. наук. праць]. - Вип. 9. Ч.1. - Кіровоград, 2011.
11. Якиманская И.С. Предмет и методы современной педагогической психологии /И.С.Якиманская//Вопросы психологии-2006-№6. С.3-13.
12. Ананьев Б.Г. Важная проблема современной педагогической антропологии (онтогенетические свойства человека и их взаимосвязь)/Б.Г. Ананьев//Сов. педагогика-1996-№1. С.33-54.
13. Тарроу Н. Язык, межкультуризм и права человека//Перспективы-1993-№4.

Довідка про автора.

Тіщенко Олена Миколаївна

Харківський Національний педагогічний університет імені Г.Сковороди

викладач кафедри хореографії

Здобувач кафедри теорії та методики професійної освіти

Харків 61170, вул. Блюхера, б.22, кв.133.

e-mail: lenchik7212@mail.ru

моб.: +38 067 787 05 06